

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/321477098>

Загальне у моралі і права: психологічна інтерпретація Л. Петражицького

Article · March 2013

CITATIONS

0

READS

10

1 author:

Tetiana Pavlova

Dnepropetrovsk National University

57 PUBLICATIONS 2 CITATIONS

SEE PROFILE

3. Логос. Философско-литературный журнал. – 2009. – №3 / Логос. Философский журнал. – 2009. – №3. – Режим доступа – http://www.intelros.ru/readroom/logos/03_2009

4. Франсуа А. Понятие истины у Бергсона. Замечания о бергсоновском «прагматизме» / Логос. Философско-литературный журнал. – 2009. – №3. – С.144–154. – Режим доступа – http://www.intelros.ru/pdf/logos_03_2009/14.pdf

5. Вормс Ф. Как Бергсон вводит проблему жизни во французскую философию XX века / Логос. Философско-литературный журнал. – 2009. – №3. – С.45–59. – Режим доступа – http://www.intelros.ru/pdf/logos_03_2009/5.pdf

6. Монтебелло П. Бергсон и Делёз, контр-феноменология / Логос. Философско-литературный журнал. – 2009. – №3. – С.98–106. – Режим доступа – http://www.intelros.ru/pdf/logos_03_2009/9.pdf

7. Подорога Ю. Что значит мыслить с точки зрения длительности? К логике философской аргументации у Бергсона / Логос. Философско-литературный журнал. – 2009. – №3. – С.135–143. – Режим доступа – http://www.intelros.ru/pdf/logos_03_2009/13.pdf

8. Гегель Г.В.Ф. Сочинения в 14 томах / Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики. – М.–Л.: Гос. Изд-во, 1930. – 368 с.

9. Бергсон А. Материя и память / Бергсон А. Собр. соч.: В 4 т. – Т.1. – М.: Московский клуб, 1992. – С.159–317. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000978/st000.shtml>

10. Бергсон А. Творческая эволюция. Гл. 1. – Режим доступа – <http://philosophy.ru/library/berg/2.html>

11. Рубинштейн С.Л. Принцип творческой самодеятельности / Вопросы философии. – 1986. – №4. – С.101–108. – Режим доступа – <http://www.voppsy.ru/issues/1986/864/864101.htm>

12. Бергсон А. Введение в метафизику / Творческая эволюция. Материя и память. Мн.: Харвест, 1999. – С.1172–1222. (пер. с франц. В.Флеровой и И.Гольденберга). – Режим доступа – http://philosophy.ru/library/berg/bergson_metaphysics.html

Molodtsov, B.I. H.Bergson: spiritualization as cooperation with reality

The article reveals the understanding of the process of human unity with the absolute power of life force of reality comes out of the ability of human mind, adhering to the movement of reality, develop and organically bind her experiences in themselves, thereby continuing the work through which life organizes matter.

Key words: self-awareness, reflection, the spatial form of consciousness, symbol, lengthiness of life and awareness.

Загальне у моралі і права: психологічна інтерпретація Л. Петражицького

Розглядаються мораль і право як етичні емоції у їх загальності, спільних характеристиках. Аналізуються питання етичної свідомості, сутності моралі і права, їх природи у відповідності до психологічного підходу Л. Петражицького. Розкриваються особливості морального і правового емоційного життя людини і суспільства разом з його інтелектуальністю.

Ключові слова: емоція, фантазія, містичність, авторитетність, обов'язок.

Мораль і право залишаються важливими елементами індивідуальної і суспільної свідомості, мають свої культурні, соціальні, психологічні витоки, але при цьому проблема полягає у їх гносеологічній невизначеності. Дійсно, для більшості мислителів і філософів, і юристів важливим було віднайти єдину основу для пізнання права, що як показує історія зробили доволі складно. Важливим науковим завданням є не лише визначитися концептуально, методологічно щодо пізнання цих важливих елементів, а й віднайти їх загальні риси, та риси що їх різнять. Відповідно і визначитися з тим, чи розглядати їх разом як такі, що мають спільні витоки, чи навпаки як дві різні системи.

Погляди Л. Петражицького завжди цікавили фахівців які займалися філософсько-правовою проблематикою, до сучасників, які проявляють такий науковий інтерес можна віднести італійця Е. Фіттіпальді, який досліджує психологічні і лінгвістичні аспекти теорії Л. Петражицького, С. Попова, який цікавиться емоційністю у праві як такою, і етичними емоціями зокрема, В. Ралько, що розглядає сутнісні підходи до права Штирнера і Петражицького порівнюючи їх, О. Тимошиної, яка розглядає психологічний підхід до права як синтетичний, аналізує його у контексті інших підходів. Але слід зазначити, що на жаль за межами уваги залишаються проблеми етичної емоції як спільної основи для моралі і права у творчості Л. Петражицького, хоча цей аспект залишається дуже важливим у її розумінні.

Метою дослідження є виявити загальні риси моралі і права у теорії Петражицького, для досягнення мети ставляться наступні завдання: проаналізувавши психологічний підхід Петражицького, розкрити моральну свідомість, виділити основні теоретико-методологічні підстави для загального розгляду моралі і права, проаналізувати містично-авторитетний характер моралі і права, розглянути їх імпульсивні проєкції, роль і значення суб'єктів і об'єктів обов'язку для моралі і права, інтелектуальної і емоційної складової моралі і права.

Петражицький виділяє етичну свідомість, до якої він відносить моральні та правові переживання, мислитель розглядає ці емоції у єдиній сфері етичної свідомості, оскільки вважає, що вони складають єдиний клас емоцій, що мають як різницю, так і спільні риси. Етичні емоції за Петражицьким, мають два види: моральні і правові. Етичні явища, що включають право і мораль мають загальні елементи: 1) етичні емоції; 2) уявлення: а) об'єктні, об'єктів обов'язків, б) суб'єктні, в) релевантних фактів, д) нормативних фактів [5, с.259].

Загальним для права і моралі є їх, як зазначає Петражицький, своєрідний містично-авторитетний характер. Вони протистоять нашій емоційним схильностям, апетитам і таке ін., як імпульси з вищим ореолом і авторитетом, що виходять як би із невідомого, відмінного від нашого буденного «я», загадкового джерела [5, с.45]. Право і мораль часто виступають як прояви совісті, вищого начала у людини або інших вищих сил, що можуть встановлювати певні правила, вони призначені не допустити свавілля у її поведінці.

Петражицький звернув увагу на те, що в емоційному житті особи певне місце можуть займати фантазії, тобто емоційні або імпульсивні проєкції. Ті з них, що зда-

ються особі реально існуючими мислитель називає емоційними фантазмами. В сфері етичної свідомості емоційний фантазм часто носить суб'єктивний характер, оскільки може бути дуже відносним до об'єктивної реальності. І тим не менш, саме ці емоційні фантазми часто постають як категоричні веління з вищим авторитетом. Емоції мають таку властивість породжувати фантазми особливого роду, емоційні проєкції. У тому, що фантазм усвідомлюється особою як об'єктивна реальність є небезпека помилок, які може допустити особа у своєму відношенні як до права так і до моралі.

Тільки вивчаючи етичні емоції та їх властивості можна пізнати право і мораль. Петражицький зазначає, що реально існують лише переживання етичних моторних збуджень у зв'язку з уявленнями певної поведінки, наприклад брехні і таке інше, і деякими уявленнями тих суб'єктів, про поведінку яких йде мова, і таке інше; у силу ж емоційної проєкції тому, хто переживає такі процеси здається, що десь, як би у вищому просторі над людьми є царина відповідного категоричного і строгого веління або заборони, наприклад заборона брехні, а ті, кому ці веління й заборони здаються існуючими, знаходяться в особливому стані зв'язаності, обов'язку [5, с.51]. Цей обов'язок може стосуватися як теперішнього часу, так і минулого, і майбутнього.

Петражицький претендує на відкриття нового підходу у розумінні права, принципово відмінного від тих, що існували до нього, він зазначає, що у попередні часи філософи, моралісти і юристи вірили в існування загальних, вічних і незмінних обов'язків і норм; теперішні у це не вірять, вони вірять лише в існування тимчасових місцевих обов'язків і норм. Обидва вчення – і старе, і нове – ненаукові, некритичні у тому сенсі, що обидва вони виходять із реального існування обов'язків і норм і не знають тих реальних, дійсно таких, що мають місце в їх же психіці процесів, під впливом яких ними ці своєрідні речі уявляються десь існуючими; але попередні вчення, зокрема, вчення попередніх юристів про існування двох видів права, більш відповідали дійсності, більш правильно відображали дійсну природу людської етики (права і моральності), ніж нові з їх уявним більш критичним відношенням до справи [5, с.57]. Значну увагу у своїх роботах Петражицький приділяє критиці існуючих підходів до права і моралі, окрім індивідуальних неточностей і помилок, він бачив у них загальну проблему і полягала вона у неправильній сфері до якої право відносили. Створивши психологічну школу права, Петражицькому хотілося перш за все підкреслити емоційну природу права, розкрити його психологічні моменти.

Також загальним у права і моралі є те, що вони мають емоційну природу, враховують наявність або відсутність уявлення як суб'єктів так і об'єктів обов'язків. На думку Петражицького право є більш сильний суспільний регулятор, він зазначає, що здійснюючи більш сильний і рішучий тиск на поведінку, визиваючи соціально бажану поведінку і не припускаючи злісної і взагалі протисуспільної поведінки більш вдало і не уклінно, ніж моральність, право тим самим більш вдало укріплює соціально бажані звички і схильності і викорінює протилежні елементи характеру; взагалі воно здійснює відповідно більш не уклінний і сильний вплив виховання на індивідуальну і масову психіку, ніж моральність [5, с.146]. Крім того, моральність передбачає дуже високий рівень розвитку особистості і індивідуальної психіки, а оскільки цей рівень у суспільстві є різним, то право виступає як більш конкретизований соціальний регулятор.

Цікавим у Петражицького є розуміння права не як мінімуму моралі, а як емоції, що виникає пізніше, ніж право, оскільки є більш вимогливою. Право і мораль несуть у собі дуже важливий соціальний елемент, оскільки ці відносини здійснюються лише за наявності інших і відносно них, а також лише у соціумі. Крім того, відносно цих інших і у відношенні до них у особи повинне сформуватися певне інтелектуально-емоційне ставлення. Загальні нормативні правила робити чи не робити щось з огляду на них самих, за думкою Петражицького, не є ні правовими, ні моральними. Все залежить від відношення до них особи, її ставлення до цих приписів. Спільним для права і моралі є також і те, що вони містяться не у паперових текстах, а у емоційній сфері особи.

Щодо загальних рис права і моралі можна віднести те, що вони мають інтелектуальний склад. До нього можна віднести акціонні уявлення, тобто об'єкти моральних і правових обов'язків; суб'єктивні уявлення, тобто суб'єкти моральних і правових обов'язків; уявлення релевантних фактів, тобто моральні і юридичні факти; уявлення нормовстановлюючих нормативних фактів, тобто позитивна (що спирається на зовнішні

авторитети) мораль та інтуїтивна (що не спирається на зовнішні авторитети) мораль та позитивне і інтуїтивне право. Щодо цього Петражицький зазначає, що з точки зору чіткого знання сенсу і змісту права у кожному конкретному випадку слід знати і зміти відповіді на питання: 1. Хто зобов'язаний (суб'єкт обов'язку), 2. До чого, до яких дій він зобов'язаний (об'єкт обов'язку). 3. Хто суб'єкт належного права. 4. На що він має право, що йому належить. Але фактичні правові переживання далеко не завжди відповідають такій вимозі. У них – з точки зору цієї чотирьохчленної схеми – звичайно є ті чи інші пробіли [5, с.79]. Так, наприклад, якщо є відсутніми уявлення про суб'єктів права та належного їм, то відмінність від морального уявлення полягає лише у характері емоцій.

Так на думку Петражицького специфіку права і моралі слід шукати не в інтелектуальному складі, а у сфері емоцій. Він зазначає, що специфічна природа явищ права, моралі, естетичні, їх відмінності одне від одного і від інших переживань вкорінені не у сфері інтелектуального, а у сфері емоційного, імпульсивного у нашому сенсі їх складу [5, с.83]. Тому марним є відшукати реальні норми будь вони правовими чи моральними у вищих сферах, реальності, фізичному світі, оскільки мова йде про емоційні фантазми, і «шукати» право і мораль необхідно у процесях, що відбуваються у психіці людини, яка приписує певним суб'єктам обов'язки і права. Петражицький зазначає, що ми під правом будемо розуміти ті етичні переживання, емоції яких мають атрибутивний характер. Всі інші етичні переживання, тобто переживання х чисто імперативними моторними збудженнями, ми будемо називати моральними явищами і відносити до моралі [5, с.85]. Петражицький, таким чином не виключає соціального фактору у праві і моралі, просто відносить сферу його впливу на рівень психіки індивіда, формування ним своїх правових чи моральних уявлень. Якщо мислителі до Петражицького вбачали прямий вплив соціальних, культурних факторів безпосередньо на об'єктивно діючі у суспільстві норми-правила, то творець психологічної школи права переніс вплив цих факторів на сферу психіки, емоцій. Такій пізнавальний хід дозволив дослідити дуже важливу і той же час не завжди відкриту сферу права – психічну.

Оскільки і право і мораль розглядаються Петражицьким з точки зору обов'язку, то спільним у них є те, що вони не мають нічого спільного з веліннями і заборонами. На перший план виходять обов'язок і домагання. Вчення Петражицького про обов'язки, права і праводіносини розглядається ним як обов'язки одних, що закріплені за іншими, як проєкції, що створюються на ґрунті імперативно-атрибутивних емоцій. Правові і моральні обов'язки мають три види: дієві (здійснити певні дії), стримувальні (утриматися від здійснення певних дій), пасивні (терпіти). Вірно зазначає С. П'яткіна, з другої половини 19 ст., тобто з періоду появи робіт з загальної теорії права, встановилася двухчленна класифікація поведінки: активна дія і утримання від дії. Петражицький запропонував трояку класифікацію поведінки. Ним був введений особливий різновид поведінки: терпіння чужої дії чи без дії. До цієї схеми, що існувала в недоторканому вигляді багато століть, Петражицький додав вид поведінки, який можна було б інтерпретувати у таких, наприклад, різновидах: «Я терплю, щоб ти зробив», «я роблю і ти терпиш», «я не роблю і ти терпиш» [7, с.85-86]. Мова йде про психологічні переживання певного роду, що потребують свого окремого розгляду.

У якості висновку до даного дослідження можна зазначити, що моральна свідомість за Петражицьким являє собою синкретичне духовне утворення і містить у собі як моральні так і праві настанови. Спільний містично-авторитетний характер моралі і права розкриває їх приписові якості, вони сприймаються як необхідні, встановлені вищою відносно волі особи силою і їх виконання чи не виконання оцінюється з боку совісті особи. Імпульсивні проєкції – фантазми є тим «проблемним питанням» у психологічному підході до права, у відповідності до якого особа не завжди є здатною розділити власні фантазмогоричні уявлення про мораль і право з їх об'єктивною дійсністю, а тому її мораль і її право при низькому рівні культури і соціалізації особи, можуть суттєво відрізнитися від об'єктивно існуючих, загальноприйнятних у суспільстві.

Петражицький зводячи до емоцій і право, і мораль фактично говорить про відсутність у сфері етичної свідомості якихось вищих настанов, іншими словами, він у своїх поглядах нівелює метафізичну природу права і моралі. Але при цьому, мислитель не погоджується і з підходом позитивістів до права, як до лише тимчасового, лише

законодавчо встановленого. З іншого боку, він пропонує шукати право не у сфері матеріальних речей, а у духовній сфері психологічного, що має свою мету – любов, таким чином надаючи праву духовної природи.

Суб'єкти та об'єкти моралі і права у підході Петражицького мають визначну роль, він віддає пріоритет більш зобов'язуючій природі права перед мораллю, оскільки тільки право є не на стільки вимогливим як мораль, та все ж таки, воно має більшу здатність спонукати до виконання обов'язку.

Загальність інтелектуальної складової, що властива праву і моралі, а також часта невідповідність чотирьохчленній схемі права призводить до того, що деякі судження-правила не визначають одразу який характер вони несуть, наприклад правила про те, що не можна красти, про обов'язок батьків піклуватися про виховання дітей. Ці судження можуть бути іноді правовими, а іноді і моральними, а іноді навіть не входить до сфери етичних явищ, а переживатися як явища, скажімо естетичні, тому їх можна було б окреслити як правила.

Список використаних джерел

1. Fittipaldi E. Everyday Legal Ontology. A Linguistic and Psychological Investigation within the Framework of Leon Petrażycki's Theory of Law. – Milano: LED, 2012. – 218 s.
2. Fittipaldi E. Psicologia giuridica e realismo: Leon Petrażycki. – Milano: LED, 2012. – 112 s.
3. Зорькин В. Д. Позитивистская теория права в России. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – 270 с.
4. Петражицкий Л. И. Теория и политика права. – СПб.: Университетский издательский консорциум «Юридическая книга», 2011. – 1031 с.
5. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. – СПб.: Лань, 2000. – 608 с.
6. Попов С. Н. Правовая эмоциональность. Введение в юриспруденцию. –Барнаул: Изд-во АГАУ, 2004. – 228 с.
7. Пяткина С.А. Л.И. Петражицкий и его эмоционалистская школа в системе правовых идей отечественной юриспруденции. – М.: Статут, 2000. – 215 с.
8. Ралько В. В. М. Штирнер и Л. И. Петражицкий – подходы к пониманию сущности права // Ученые труды Российской Академии адвокатуры и нотариата. – 2010. – № 3. – С. 60-66.
9. Тимошина Е. В. Критерий «синтетической» правовой теории в философско-правовом дискурсе Л. И. Петражицкого // Современная юридическая наука и ее проблематизация. – СПб.: Издательский Дом СПбГУ, 2010. – С. 157-167.
10. Шульговский Н. Н. Кружок философии права профессора Л. И. Петражицкого при СПб. университете за десять лет существования: Ист. очерк в связи с крат. изложением основ. идей учения Петражицкого: С портр. проф. Л. И. Петражицкого и двумя гр. чл. Кружка / Сост. Н. Н. Шульговский. – СПб.: Право, 1910. – 45 с.

Павлова Т.С. Общее в морали и праве: психологическая интерпретация Л. Петражицкого

Рассматриваются мораль и право как этические эмоции в их общности, общих характеристиках. Анализируются вопросы этического сознания, сущности морали и права, их природы в соответствии с психологическим подходом Л. Петражицкого. Раскрываются особенности моральной и правовой жизни человека и общества вместе с ее интеллектуальностью.

Ключевые слова: эмоция, фантазия, мистичность, авторитетность, обязанность.

Pavlova T.S. Common in a moral and right: psychological interpretation of L. Petrazhitzky
Morality and law as a moral emotions in their universality, common characteristics. The questions of moral consciousness, the essence of morality and law, their nature according to the psychological approach L. Petrazhitzky. Features of the moral and legal emotional life of man and society, along with his intelligence.

Key words: emotion, imagination, mysticism, authority, duty.

УДК 111.32:811.161.1'373.421

Содомора П.А.

Особенности метафизики Святого Тома з Аквіну (на матеріалі доктрини аналогії)

Просліджено ряд ключових тенденцій, що беруть початок в інших попередніх філософських течіях та навіть в інших культурних середовищах та наскрізно проникають через схоластичну філософську думку і продовжують свій шлях в наступних філософських течіях модерну та навіть постмодерну. Питання розглянуто на матеріалі доктрини аналогії у творах Св. Тома з Аквіну.

Ключові слова: аналогічний, однозначний, різнозначний, абстракція, пропорційність.

Латинський період перейняв багато від учень іноземних філософів головним чином завдяки перекладам їх праць. Тому виникає необхідність прослідкувати певні ключові тенденції, що беруть початок в інших філософських течіях та в інших культурних середовищах та наскрізно проникають через схоластичну філософську думку і продовжують свій шлях в наступних філософських течіях модерну та навіть постмодерну. Матеріал є цікавим і корисним з огляду на дослідження розвитку схоластичної філософської думки у широкому європейському контексті.

Ряд філософських питань сягають своїм корінням до самих витоків європейської філософії. Аверроєз вважав, що метафізика пов'язана лише з духовними буттями, тобто з відокремленими підставами та з Богом, який задає рух усьому; Авіценна осмислював метафізику радше у стосунку до найзагальнішого поняття – буття, під яке підпадають як нематеріальні, так і матеріальні підстави, а також Бог. Позиція Тома в кінцевому результаті є ближчою до Авіценни, хоча в різних періодах творчості філософ по-різному висвітлював це питання [1]. Зокрема, Бог для Тома не підпадає під поняття загального буття, яке розвиває метафізика, а існує поза ним як начало і причина усього.

Відаючи належну повагу Аристотелевій «Метафізиці», позиція Тома щодо цього питання є все-таки значно випрацюванішою, аніж у його грецьких і арабських попередників. Як результат, поняття буття як першого пізнаваного є ключовим у філософії Тома з Аквіну. Відповідно, наприкінці модерну це питання розвиває Кастан та пов'язує його із процесом абстракції, що перехоплює Маритен у вже постмодерні часи, зіставляючи з процесом розсудження чи так званого негативного судження відмежування [2].

Тома виділяє три ступені абстракції. Перший ступінь проходить тоді, коли розум формує концепт, який представляє осмислюваний предмет якогось буття завдяки поєднанню предметів досвіду під формальним поняттям буття невідокремлено від матерії та починає виокремлювати властивості осмисленого предмета. На другому ступені абстракції розум фокусується на осмислюваних якостях, які не існують без матерії, однак можуть осмислюватися без матерії. Із цього мислення може висновувати різноманітні математичні висновки та науки – арифметика, як подільна кількість та геометрія – як протяжна кількість: ці поняття, хоча й прив'язані до матерії, однак можуть осмислюватися без неї. На третьому ступені абстракції розум завдяки досвіду виокремлює ті аспекти предмета, які можуть осмислюватися без матерії, оскільки буття як таке не повинно бути матеріальним. Однак слід розуміти, що поняття «абстракція» слід сприймати не в тому значенні, у якому термін використовується в математиці чи навіть у звичному значенні: предмет у даному випадку є більше абстрактним.

Із цього випливає, що ці три ступені абстракції полягають у стосунку предмета до існування. У першому ступені аналізований предмет сприймається як *ens reale*, тобто у спосіб матеріальний; в другому ступені предмет аналізується лише як залежний від мислення, тобто *ens rationis*, і в третьому ступені предмет аналізується як *ens reale*, однак у повній формі – тобто поєднання матерії та форми, отже в духовному та матеріальному існуванні.

Як наслідок доказу про непорушного рушія Тома випрацював доктрину про негативне судження відокремлення, згідно з яким «не усі буття є такими», як говорить